

QO‘QON XONLIGI VA UNING DIPLOMATIK ALOQALARI: MANBALAR ASOSIDA TAHLIL

Ergashev Oybek Qaxramon o‘g‘li

Qo‘qon universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi.

oergashev@kokanduni.uz

Annotatsiya: Maqolada Qo‘qon xonligining Buxoro, Xiva, Rossiya, Xitoy va Afg‘oniston bilan olib borgan diplomatik munosabatlari tarixiy va arxiviy manbalar asosida tahlil qilinadi. Diplomatiik siyosatning mintaqadagi kuchlar muvozanatiga ta’siri ko‘rib chiqiladi.

Аннотация: В статье на основе исторических и архивных источников рассматриваются дипломатические отношения Кокандского ханства с Бухарой, Хивой, Россией, Китаем и Афганистаном. Анализируется влияние внешней политики на баланс сил в регионе.

Abstract: The article analyzes the diplomatic relations of the Kokand Khanate with Bukhara, Khiva, Russia, China, and Afghanistan based on historical and archival sources. The study examines the impact of diplomacy on the regional balance of power.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, Diplomatiik munosabatlar, Tarixiy manbalar, Buxoro amirligi, Rossiya imperiyasi, Xitoy bilan aloqalar, Afg‘oniston diplomatiyasi, Savdo yo‘llari, Siyosiy raqobat.

Ключевые слова: Кокандское ханство, Дипломатические отношения, Исторические источники, Бухарский эмират, Российская империя, Отношения с Китаем, Афганская дипломатия, Торговые пути, Политическое соперничество

Keywords: Kokand Khanate, Diplomatic relations, Historical sources, Emirate of Bukhara, Russian Empire, Relations with China, Afghan diplomacy, Trade routes, Political rivalry

Kirish. Markaziy Osiyoda XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asr boshlarida shakllangan Qo‘qon xonligi o‘zining davlat boshqaruvi, harbiy kuchi va tashqi siyosati bilan mintaqadagi muhim siyosiy o‘yinchilardan biriga aylangan edi. Qo‘qon xonlari, ayniqsa Alimxon, Umarxon, Muhammad Alixon kabi hukmdorlar o‘z davlatining xalqaro mavqeini oshirish, savdo-iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish hamda strategik xavfsizligini ta’minlash maqsadida diplomatik aloqalarni yo‘lga qo‘yganlar. Qo‘qon xonligining boshqa mintaqaviy kuchlar – Buxoro, Xiva, Rossiya, Xitoy va Afg‘oniston bilan olib borgan diplomatik aloqalari, ularning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari haqida boy tarixiy va arxiviy manbalar mavjud. Ushbu maqolada aynan ana shu manbalar asosida Qo‘qon xonligining diplomatik siyosati tahlil qilinadi.

Qo‘qon xonligining tashqi siyosiy strategiyasi. Qo‘qon xonligi o‘z davrida strategik geografik joylashuvi tufayli mintaqaning iqtisodiy va siyosiy hayotida faol ishtirok etgan. Xonlik diplomatiyasi ikki asosiy yo‘nalishda olib borilgan:

1. **Qo‘shni davlatlar bilan ittifoqlar tuzish va ziddiyatlarni hal etish,**
2. **Savdo yo‘llarini himoya qilish va kengaytirish.**

Xonlikning tashqi siyosiy yo‘nalishlari ko‘pincha ichki siyosiy vaziyat bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Masalan, o‘troq va ko‘chmanchi qabila ziddiyatlari yoki ichki qo‘zg‘olonlar davrida tashqi davlatlar bilan kelishuvlar yoki harbiy ittifoqlar tuzilgan [1, 49-b.].

Buxoro bilan munosabatlar

Qo‘qon va Buxoro o‘rtasidagi munosabatlar XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida ancha murakkab shakl olgan. Alimxon (1798–1810) va Umarxon (1810–1822) davrida Buxoro amirligi bilan bo‘lgan munosabatlar ayniqsa tarang tus olgan. Buxoro amiri Shohmurod va keyinchalik uning vorisi Amir Haydar Qo‘qon xonligining kuchayishini xavf sifatida qabul qilgan va unga qarshi siyosiy va harbiy choralarni ko‘rgan.

1816–1817 yillarda Buxoro amirligi tomonidan Qo‘qon xonligi hududlariga bostirib kirish harakatlari amalga oshirilgan. Biroq Qo‘qon xonligi ham bo‘sh qolmagan – Umarxon o‘zining iqtidorli lashkarboshilari yordamida Buxoro qo‘shinlariga qarshi javob choralarini ko‘rgan. Shu tariqa ikki davlat o‘rtasida chegara nizolari, bojxona to‘lovlari, karvonlarning o‘tish yo‘llari ustidan nazorat bo‘yicha ziddiyatlar kuchaygan [3, 93-b.].

Diplomatik yozishmalarda ikki tomon o‘zining ustun mavqeini isbotlashga uringan. Buxoro amirlari o‘zlarini "muqaddas tuproqlar himoyachisi" sifatida taqdim etgan bo‘lsa, Qo‘qon xonlari esa “mintaqada barqarorlik o‘rnatuvchi va islom qadriyatlarini himoya qiluvchi davlat” sifatida chiqishgan.

Shu bilan birga, muayyan paytlarda ikki xonlik o‘rtasida savdo va diniy aloqalar ham rivojlanib borgan. Masalan, Buxorodan ilmiy va diniy ulamolar Qo‘qonga taklif qilingan, Qo‘qondagi madrasalarda esa Buxoro ta’lim an’alaridan foydalanilgan.[2, 71-b.]. Biroq, ayrim hollarda umumiy tahdid (masalan, Rossiya bosqinchiligi) fonida ushbu davlatlar o‘rtasida vaqtincha diplomatik kelishuvlar ham yuzaga kelgan [3, 96-b.].

Xiva bilan munosabatlar

Xiva xonligi bilan bo‘lgan munosabatlar Buxoroga qaraganda nisbatan sustroq va asosan savdo va harbiy chegaralarni belgilash masalalari bilan bog‘liq bo‘lgan. XIX asr boshlarida Qo‘qon va Xiva o‘rtasidagi ziddiyatlar Amudaryo bo‘yidagi qabilalar ustidan nazorat uchun olib borilgan.

Muhammad Rahimxon (Xiva xoni) va Umarxon o‘rtasida 1810-yillarda diplomatik yozishmalar bo‘lganligi manbalarda qayd etiladi. Qo‘qon xoni Xiva orqali Eron va Xorazm tomonga chiqadigan savdo yo‘llarining xavfsizligini ta’minlashga

intilgan. Xiva esa Qo‘qonning janubiy hududlarga ta’sirini cheklashga harakat qilgan. Ayrim manbalarda Xiva elchilarining Qo‘qonga yuborilgani va o‘zaro sovg‘alar almashilgani haqida qayd etilgan bo‘lsa-da, bu aloqalar ko‘proq rasmiyatchilik darajasida qolgan [4, 77-b.].

Xiva va Qo‘qon o‘rtasidagi diplomatik ziddiyatlar ko‘pincha chegara mojarolari, savdogarlarning talanishi yoki chegaradagi turkman qabilalarining bosqinlari bilan bog‘liq bo‘lgan. Shu sababli ikki davlatning harbiy kuchlari tez-tez harakatda bo‘lgan, biroq bu keng ko‘lamli urushga aylanmagan. O‘rta Osiyoda Rossiya ekspansiyasi boshlanganidan keyin Qo‘qon va Xiva rahbarlari bir-biriga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishgan.

Rossiya imperiyasi bilan munosabatlar

XIX asrning birinchi yarmidan boshlab Rossiya imperiyasining Turkiston sari ekspansiyasi kuchaydi. Qo‘qon xonligi Rossiya bilan dastlab savdo va elchilik aloqalari orqali hamkorlik qilgan bo‘lsa-da, bu aloqa tez orada harbiy to‘qnashuvlarga olib keldi. Xonlikning Orenburg va Sibir guberniyalari bilan olib borgan yozishmalari Rossiya arxiv manbalarida qayd etilgan [4, 83-b.]. 1865 yilda Toshkentning Rossiya tomonidan bosib olinishi bu munosabatlarning yakuniy burilish nuqtasiga aylandi [5, 112-b.].

Xitoy bilan aloqalar

Qo‘qon xonligining Xitoy bilan bo‘lgan diplomatik aloqalari ayniqsa, Sharqiy Turkiston orqali olib borilgan savdo yo‘llari sababli muhim ahamiyat kasb etgan. Xitoy manbalarida Qo‘qon elchilarining Pekinga yuborilishi, sovg‘a-salomlar almashinuvi, savdo masalalari muhokamasi haqida aniq ma’lumotlar mavjud. Xonlik Yettishahar vohasi bilan doimiy aloqada bo‘lgan va bu mintaqada Qo‘qon ta’siri sezilarli darajada bo‘lgan [6, 101-b.].

Afg‘oniston bilan aloqalar

Qo‘qon xonligi Afg‘oniston bilan ko‘proq janubiy chegaralardagi qabila hududlari orqali aloqada bo‘lgan. Ushbu diplomatik munosabatlar ko‘proq harbiy harakatlar, savdo yo‘llarining ta’minoti va chegara xavfsizligini saqlashga qaratilgan edi. Tarixiy manbalarda Qo‘qon elchilarining Kobulga yuborilgani, shuningdek, Afg‘on amirlari bilan yozishmalar mavjudligi qayd etilgan [7, 134-b.].

Xulosa. Qo‘qon xonligining tashqi siyosati va diplomatik aloqalari, o‘z davrida mintaqadagi siyosiy vaziyat, kuchlar muvozanati va savdo manfaatlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan. Buxoro va Xiva bilan bo‘lgan ziddiyatli munosabatlar, Rossiya bosimi ostidagi himoya siyosati, Xitoy va Afg‘oniston bilan bo‘lgan strategik muloqotlar — bularning barchasi Qo‘qon xonligini mintaqaviy diplomatik o‘yinchi sifatida shakllantirgan. Tarixiy manbalar asosida olib borilgan tahlillar, Qo‘qon xonligining tashqi siyosatdagi mustaqil va faol pozitsiyasini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ziyayev H. "Qo'qon xonligi tarixi", Toshkent: Fan, 1994. – 250 b.
2. Bobobekov H. "O'zbekiston tarixidan lavhalar", Toshkent: O'qituvchi, 2002. – 280 b.
3. Salayev M. "Qo'qon-Buxoro munosabatlari", Samarqand: Ilm Ziyo, 2015. – 230 b.
4. Saidov S. "O'zbekiston tashqi siyosati tarixi", Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 340 b.
5. Abdullaev F. "Rossiyaning Markaziy Osiyoga yurishlari", Toshkent: Sharq, 2008. – 312 b.
6. Qodirov M. "Qo'qon va Xitoy aloqalari", Andijon: Ilm ziyo, 2017. – 180 b.
7. Karimov R. "O'rta Osiyoda diplomatiya tarixi", Samarqand: Barkamol, 2015. – 310 b.
8. Ergashev, O. (2025). ISLOM DINIDA AXLOQIY TARBIYA VA Q
9. Q
10. Dramon o'g'li, E. O. (2025). The Role of Family and Society in Moral Education.